

České metafory Evropy: Havel vs. Klaus

PETR DRULÁK, VÍT BENEŠ

Úvod¹

Václav Havel a Václav Klaus představují dvě klíčové osobnosti československého a českého politického vývoje v období po roce 1989. Oba patří k malé skupině politiků, kteří formulují zásadní vize společnosti, jež se pak výrazně promítají do jejího politického života. Ač se oba politici shodují svou vírou v demokracii, svou kulturní a politickou orientací k Západu a svou starostí o českou otázku (Potůček 2001: 189), jejich konkrétní představy se diametrálně liší. Právě analýza této rozdílnosti nám často umožňuje lépe pochopit logiku českých politických dilemat, která mohou být pro nezavěšeného pozorovatele těžko pochopitelná. Není divu, že politologické analýzy ve snaze načrtnout kontury českých politických debat sahají k dichotomii Havel vs. Klaus, a to jak na úrovni odborné (Bugge 2003, Drulák 2001, Novák 2001, Potůček 2000), tak na úrovni publicistické (Mandler 2004).

Jakkoli se názorový střet obou protagonistů dotýká celé řady důležitých společenských otázek, v málokteré oblasti je viditelnější a vyhraněnější než v otázce evropské integrace. Tento střet mimo jiné vede k tomu, že je téměř nemožné formulovat české stanovisko k základním otázkám evropské integrace, neboť polarizovaná politická scéna nabízí dvě protichůdné a těžko slučitelné představy, které v zásadě kopírují názorový střet Havla s Klausem.

Tento text si klade za cíl ukázat, v čem tento střet spočívá, a objasnit, do jaké míry souvisí s hlubším názorovým střetem obou politiků o podstatu demokratické společnosti. Přínos textu z hlediska existující literatury na dané téma spočívá především ve zvolené metodě, jíž je analýza metafor politických projevů obou politiků. Tato metoda nám umožňuje jednak zhodnotit dosavadní poznatky o postojích obou politiků k evropské integraci, jednak obohatit tyto poznatky o nové závěry.

V první části jsou představena stanoviska Václava Havla a Václava Klause k základním otázkám evropské integrace. Druhá část objasňuje, jak může být politický diskurz analyzován cestou zkoumání metafor. Ve třetí části je představena metoda a provedena operacionalizace. V poslední části jsou interpretovány výsledky.

HAVEL A KLAUS O EVROPĚ A SPOLEČNOSTI

Václav Havel patří k výrazným zastáncům evropského sjednocování. Na Evropské unii sice kritizuje její technokratické a ekonomické zaměření, přesto ji přijímá jako důležitý krok k evropské jednotě a očekává, že si unie vytvoří také svoji duchovní dimenzi. Považuje ji za příklad úspěšného překonání nacionalismu vedoucího v minulosti k evropským válkám. Evropu z tohoto pohledu vnímá jako jeden duchovní celek, který v podobě EU získal svoji demokratickou tvář, představující vítězství občanské společnosti nad nacionalismem. Tomu odpovídá i jeho federalistická představa budoucího evropského uspořádání i myšlenka, že česká národní identita se může plně uskutečnit pouze v evropském rámci.

Peter Bugge (2003: 186–187) si všímá vývoje Havlových postojů k evropské integraci. Zatímco počátkem devadesátých let ve svých projevech doprovází podporu evropské integrace také výraznou kritikou jejího technokratického charakteru, od konce devadesátých let se tato kritika z Havlových projevů vytrácí a jeho podpora stávající podobě EU se stává téměř bezpodmínečnou. Tato dynamika podle Buggeho souvisí jednak s blížícím se vstupem České republiky do EU, což Havla vede k ještě větší sebeidentifikaci s unií, a jednak s vyostřující se veřejnou polemikou, kterou Havel vede s kritikou evropské integrace v čele s Václavem Klausem.

Evropské vize Havla a Klause se zásadně rozcházejí. Podle Klause se Evropa po staletí vyvíjí v napětí mezi sjednocováním a individuálními aspiracemi jednotlivých národů. Evropský řád musí podle něho respektovat oba principy. Evropská unie, kterou se snaží ve svých projevech odlišovat od obecnějšího pojmu „Evropa“, trpí od Maastrichtské smlouvy převahou nadbytečného sjednocování, které ohrožuje národní identity jejích členů. Instituce Evropské unie se podle Klause vyznačují nedůvěrou vůči spontánnímu řádu trhu a společnosti a jako dědici levicové intelektuálního myšlení se snaží o plánování společnosti, čímž

ohrožují její svobodu. V tomto kontextu se nacionalismus stává pozitivní hodnotou bránící ve jménu svobody centralizaci a reglementaci. Přesto se Klaus staví za vstup Česka do EU. Vedou ho k tomu dva důvody: ekonomické výhody integrace a převažující přesvědčení (s nímž se neztotožňuje), že členství v EU je známkou standardnosti a vyspělosti (Bugge 2003: 191). I Klausův postoj k evropské integraci se vyvíjí. Tento vývoj se vyznačuje rostoucí kritikou evropské integrace, což podle Buggeho souvisí s tím, že Evropská unie se v reakci na kritiku Maastrichtské smlouvy neliberalizovala, jak Klaus očekával, ale naopak posílila politickou roli evropských institucí, kterou Klaus od počátku odmítal (Bugge 2003: 190).

Bugge se domnívá, že rozdílné vize Evropy vycházejí z rozdílných představ o národním společenství. Tuto myšlenku nicméně podstatněji nerozvíjí, pouze si všímá, že pro Klause je národní stát základní hodnotou, zatímco pro Havla nikoliv (ibid. 192). Souvislost mezi představami o vlastním národním společenství s představami o Evropě však rozpracovávají badatelé z okruhu „kodaňské školy“ (Hansen, Wæver 2002, Wæver 1998), kteří se na rozboru veřejného diskurzu snaží ukázat, že diskurzivní konstrukce národního společenství předurčuje diskurzivní konstrukci Evropy. Na národní úrovni považují za klíčové charakteristiky vztah mezi státem a národem či vztah mezi státem a trhem. Ve svých pracích pak například ukazují, že v tradici německého myšlení, které vnímá stát a národ jako dvě oddělené skutečnosti, nepředstavují evropské instituce zpochybnění národní identity, zatímco ve francouzské tradici, která nerozlišuje mezi státem a národem, je oslabení státu současně i oslabením národa (Wæver 1998).

Proto má jistě smysl otázka, zda rozdíly mezi Havlem a Klausem v jejich pohledech na evropskou integraci mohou být alespoň částečně vysvětleny odlišnostmi v jejich chápání společnosti. Pokus o odpověď závisí v prvé řadě na vyjasnění těchto odlišností. Martin Potůček (2001) nalézá sedm zásadních rozdílů, jimiž se Havel a Klaus politicko-filozoficky odlišují. Za cenu určitého zjednodušení je můžeme shrnout následujícím způsobem:

Zatímco Klaus ve svém pojetí člověka vychází z ekonomického modelu jednotlivce maximalizujícího své zájmy, Havel přisuzuje jednotlivci odpovědnost vůči společenství, v němž žije.

Klausovo pojetí svobody je negativní ve smyslu svobody od útlatku, naopak Havel se hlásí k pozitivním svobodám spočívajícím v rovnosti šancí. Klaus odmítá mluvit o obecně sdílených hodnotách a uznává jen hodnoty individuální, Havel si bez sdílených hodnot nedokáže lidské společenství vůbec představit. Proto Klaus také odmítá velké společenské vize, v nichž spatřuje ohrožení individuálních svobod, a Havel naopak věří, že takové vize mohou měnit svět k lepšímu. Klausova demokracie je dána institucemi a mechanismy, v nichž se pohybují političtí profesionálové, v Havlově pojetí musí být tyto instituce a mechanismy doplňovány a korigovány přímou demokracií i občanským aktivismem. Klaus hledí na politicky aktivní občanskou společnost s nedůvěrou, pro Havla je zárukou občanského sebevědomí a solidarity. Klaus věří v malý stát, který vše, co může, přenechává trhu, Havel přisuzuje státu důležité úkoly při službě veřejnosti a zprostředkování společenských hodnot.

POLITICKÉ METAFORY

Studium metafor politiky se od devadesátých let prosazuje jako jedna z významných metod politologické analýzy (Drulák 2006a). Zájem o metafory je dán hlubším zájmem o jazyk a jeho funkci v politice. Opírá se o poznání, že sociální a politické fenomény nevznikají nezávisle na jazyku, jsou naopak do velké míry jazykem utvářeny. Politický diskurz, tedy to, co je v politice řečeno či napsáno, má svá zažitá pravidla, která ovlivňují politickou praxi (Fairclough 1992). Metafory, které nám umožňují „vidět něco jako něco úplně jiného“ (Burke 1945: 503), čímž propojují dvě odlišné oblasti naší zkušenosti, fungují jako zvláštní druh diskurzivních pravidel.

Náš přístup se opírá o poměrně široký pojem metafory. Šíře tohoto pojetí byla naznačena již jejím předběžným vymezením jako jazykového jevu, který propojuje dvě odlišné oblasti naší zkušenosti. Často se soudí, že metafora musí obsahovat nějakou jazykovou či rozumovou anomálii, která signalizuje neobvyklost doprovázející její použití v jazyce. To odpovídá obecným představám o metafoře jako rétorickém nástroji obrazného jazyka, který nemůže být brán doslovně, pokud má mít nějaký smysl. Nicméně naše pojetí nespojuje metaforu s jazykovou neobvyklostí, naopak

ukazuje, že metaforou je i řada zdánlivě doslovných sdělení, které v obecných představách za metafory nepovažujeme.

Toto pojetí metafory se opírá o průkopnickou práci Lakoffa a Johnssona (Lakoff, Johnson 1980), kteří odhalují metaforičnost běžného jazyka a ukazují, že metafory nejsou pouhou jazykovou ozdobou, ale naprosto nepostradatelným nástrojem našeho myšlení i vyjadřování. Zásadní roli hraje jejich rozlišování mezi metaforickým pojmem a metaforickým výrazem. Metaforický pojem, například STÁTY JSOU LIDÉ,² je definován jako zobrazení spojující dvě odlišné pojmové oblasti naší zkušenosti (Lakoff 1993: 208): zdrojovou oblast, v našem případě LIDÉ, a cílovou oblast, v našem případě STÁTY. Toto zobrazení nám umožňuje použít v cílové oblasti to, co víme o zdrojové oblasti. V našem případě nás metaforický pojem povede k tomu, že tím, co víme o lidech, si usnadníme naše chápání států. Metaforický pojem je abstraktním jevem, který je identifikován na úrovni myšlení či na úrovni abstraktní struktury jazyka. Rozhodně však neplatí, že by musel být součástí používané řeči.

Naopak na úrovni řeči nalezneme metaforické výrazy. Jde o konkrétní výrazy, které zpřítomňují určitý abstraktní metaforický pojem. Například věty „Německo se rozhodlo“ či „USA usilují o odvetu“ jsou dva konkrétní a odlišné metaforické výrazy, které se však váží k témuž metaforickému pojmu STÁTY JSOU LIDÉ (o lidech víme, že se rozhodují či že usilují o odvetu, o abstraktních entitách typu států to nevíme, dokud si je k lidem nepřipodobíme).

Tyto příklady naznačují šíři našeho pojetí metafory, která je dále umocněna tím, že do pojmu metafory řadíme i analogie a připodobnění, které sice nejsou metaforami v běžném slova smyslu, nicméně spadají do naší definice nástrojů propojujících dvě odlišné oblasti naší zkušenosti. Ve větě „Německo se rozhodlo“ bychom obvykle žádnou metaforu nehledali. Většina lidí ji bude považovat za naprosto normální tvrzení, které můžeme brát zcela doslovně. O to cennější je však naše odhalení logické závislosti tohoto tvrzení na konceptuální metafoře STÁTY JSOU LIDÉ, bez níž by jakékoliv úvahy o „rozhodování států“ neměly smysl. Analytické využití takto široce zavedeného pojmu metafory nám umožňuje odhalit metaforičnost, a tudíž i kognitivní a jazykové

meze jazyka, který se na první pohled jeví jako čistě neutrální a popisný.

Význam metafor v politickém myšlení je možné dokumentovat na následujícím příkladu analýzy diskurzu evropských politických elit o Evropské unii. Analýza diskurzu o Evropské unii ukázala, že převážnou část současné vědecké i politické diskuse o evropské integraci lze vystihnout třemi metaforami Evropy. Evropa bývá metaforizována jako POHYB, NÁDOBA či ROVNOVÁHA NÁDOB (Drulák, Karlas 2005, Drulák 2006b).

Každá skupina metafor zachycuje a zdůrazňuje jinou tvář evropské integrace. Metafory POHYBU si na Evropě všímají především její neustálé vnitřní přeměny, představují ji jako nekonečný a neohraničený proces. Evropskou unii přirovnávají k cyklistovi, k jedoucímu vlaku či k dalším dopravním prostředkům. Naopak metafory NÁDOBY zdůrazňují celistvost a ohraničenost Evropy, ukazují ji jako vnitřně stejnorodý celek oddělený od vnějšku. O Evropské unii se pak mluví jako o „pevnosti“ nebo se přirovnává k tělu. Konečně metafory ROVNOVÁHY NÁDOB zachycují Evropu v její mnohosti, rozdělenou do spousty uzavřených celků, které hledají vzájemnou rovnováhu. Evropskou unii vykreslují jako „přetahování“ a „dohadování“ mezi členskými státy.

Jednou z mála studií rozebírajících metafory českého politického diskurzu je práce Ladislava Holého z počátku devadesátých let (Holy 1994). Holý se zde zabývá diskusemi provázejícími rozpad Československa a vznik nového státu. Všimá si zejména metaforické dichotomie umělý/přirozený a metafory středu. Dichotomie mezi umělým, které je chápáno negativně, a přirozeným, které je pozitivní, hrála podle něho důležitou roli při legitimizaci rozdělení Československa. Český národ byl představován jako něco přirozeného, odnepaměti existujícího v kontrastu s uměle vytvořeným Československem, které právě pro svou nepřirozenost nemohlo přežít. Rozpad byl potom vítězstvím přirozeného nad umělým.

Ještě důležitější je metafora STŘEDU, která je podle Holého dokonce základní metaforou české kultury (Holy 1994: 819). Důležitosti STŘEDU v české kultuře si ve svých semiotických analýzách národního obrození všiml také Vladimír Macura (1995). STŘED je chápán jako poloha mezi dvěma vyhraněnými pozicemi, ať už geografickými (Západ vs. Východ) či ideologickými, která má zajistit jejich rovnováhu. STŘED je něco, oč je třeba usilovat.

Z pozice umírněného či vyváženého středu jsou potom odmítány výstřelky umělého a je požadován návrat k přirozenému.

Holého analýza je však v tomto ohledu poněkud jednostranná a pomíjí, že počátkem devadesátých let byla koncepce středu právě ze strany Václava Klause v některých politicky důležitých ohledech explicitně odmítána. Šlo především o jeho kritiku střední či třetí cesty mezi kapitalismem a socialismem, ale také o odmítání střední Evropy jako zvláštního celku odlišného jak od Západu, tak od Východu. Na druhou stranu toto odmítnutí STŘEDU nebylo nikdy úplné a týkalo se pouze vybraných otázek.

METODA

Zvolená metoda si klade za cíl odpovědět prostřednictvím rozboru metafor obou politiků na následující otázky. Čím se liší jejich pohledy na evropskou integraci? Jak se tyto pohledy a jejich odlišnosti vyvíjejí v čase? Souvisejí jejich postoje k evropské integraci s představami o národní společnosti?

Postup hledání odpovědí dělíme do čtyř fází. Nejdříve byla vybrána ta veřejná vystoupení obou politiků, která časově a tematicky odpovídají výzkumným otázkám. V druhé fázi proběhla předběžná identifikace metaforických pojmů na základě teoretického rozboru a prvního čtení vybraných veřejných prohlášení. Ve třetí fázi byly všechny nalezené metaforické výrazy přiřazeny k metaforickým pojmům. V poslední fázi byly takto rozpracované metaforické pojmy kvantitativně zpracovány.

VYBĚR DOKUMENTŮ

Empirickou základnu našeho výzkumu tvoří 93 veřejných vystoupení Václava Klause a Václava Havla, zahrnující projevy, články a rozhovory publikované či pronesené doma i v zahraničí. Tento soubor dokumentů byl vybrán z veřejně přístupných dat: z dokumentů české (československé) zahraniční politiky za příslušné roky, osobních archivů V. Klause a V. Havla, dostupných na internetu, a z archivu Pražského hradu, rovněž dostupného na internetu. Doplnkovým zdrojem relevantních projevů či esejů byly i sborníky projevů (Havel 1990), či sborníky statí (Klaus 1995).

Kritéria výběru reflektují výzkumné otázky. První kritérium je časové. Abychom zachytili vývoj, zkoumali jsme diskurz obou představitelů ve dvou různých obdobích, přičemž v každém období jsme identifikovali zhruba 20 dokumentů. Pro úspěšnou identifikaci změn v používaných metaforách jsme kladli důraz na časový rozestup mezi oběma obdobími. Zároveň jsme vybírali poměrně krátká období, abychom maximalizovali homogenitu v rámci těchto období.

V případě Václava Klause jsme jako počátek prvního zkoumaného období zvolili rok 1992, kdy se stal předsedou české vlády ještě v rámci České a slovenské federativní republiky. Ač byl Klaus významným politickým aktérem i předtím, než působil jako ministr financí, až od roku 1992 se začíná intenzivně vyjadřovat ke zkoumaným otázkám. Jako konec tohoto období jsme vybrali rok 1996. U Václava Havla jsme se soustředili na veřejná vystoupení v letech 1990–1993, zachycující jeho prezidentství ČSFR i první rok prezidentství ČR. Druhé období je vymezeno u obou představitelů shodně lety 2003–2005. Mezi analyzovanými obdobími tedy leží minimálně šest let, během nichž navíc došlo u obou představitelů ke změnám politických rolí, čímž se také zvyšuje pravděpodobnost nalezení rozdílů.

Druhé kritérium je tematické: evropská integrace, společnost, národ, stát. Při identifikaci vhodných projevů nám sloužila jako vodítka následující kritéria: nadpis, téma projevu nastíněné v úvodních větách, příležitost, při které byl pronesen a charakter publika. U dokumentů dostupných v elektronické podobě jsme se orientovali i podle výskytu klíčových slov (Evropa, EU) v samotném textu. Do korpusu dokumentů byly v prvé řadě zařazeny projevy pronesené při návštěvách různých evropských institucí či během bilaterálních státních návštěv nebo mezinárodních konferencí. Svoje místo v korpusu mají i texty adresované širší evropské veřejnosti skrze tištěná média a samozřejmě i projevy a texty adresované domácímu publiku.

Zdrojem pro analýzu metafor státu a společnosti byly především projevy přednesené k příležitosti státních svátků a novoroční projevy. Na počátku devadesátých let poskytují v tomto ohledu dostatek materiálu také události spojené s rozdělením Československa a budováním samostatné České republiky. Vzhledem k tomu, že předpokládáme přítomnost témat státu a společnosti i v doku-

mentech věnujících se evropské integraci, převládají v korpusu dokumenty vybírané primárně k tématu Evropy.

Identifikace metaforických pojmů a propojení s metaforickými výrazy

Identifikace metaforických pojmů se v prvním kroku opírala o teoretickou reflexi a o předchozí literaturu k dané oblasti. Na tomto základě byly určeny metaforické pojmy: NÁDOBA, ROVNOVÁHA, POHYB a STŘED. Tyto pojmy byly chápány jako předběžné zdrojové oblasti, o něž se může opírat porozumění evropské integraci a v určité míře i porozumění společnosti. Nebylo však možno předpokládat, že se metafory společnosti budou shodovat s metaforami Evropy, ani že Havel a Klaus budou používat tytéž metafory. Rozlišení podle těchto dvou kritérií (Evropa/společnost, Havel/Klaus) vede k odlišení čtyř různých sad metaforických pojmů tak, jak jsou zachyceny v tabulkách 1–4. Přes jejich různost se tyto sady do určité míry překrývají, což usnadňuje závěrečná srovnání.

Nicméně tabulky 1–4 zachycují metaforické pojmy již v konečné podobě, včetně jejich propojení s metaforickými výrazy. To je výsledkem druhého kroku. V něm jsou teoreticky odvozené metaforické pojmy revidovány a doplněny na základě rozborů dokumentů a posléze operacionalizovány do podoby konkrétních metaforických výrazů, přičemž každý nalezený metaforický výraz je přiřazen pod pouze jeden abstraktní metaforický pojem. Ukazuje se také, že i samotné metaforické pojmy můžeme navzájem propojovat tím, že konkrétnější podřazujeme obecnějším.

Důležitá skupina metaforických pojmů je konkretizací obecnějšího metaforického pojmu ROVNOVÁHA. U všech z nich je zvýrazněna vnitřní struktura příslušného fenoménu a interakce mezi jeho konstitutivními prvky. Metafora TRH evokuje představu otevřeného kolektivu s relativně nízkými bariérami vstupu. Interakce mezi jednotkami, která může vyústit i ve společný projekt (podnik) ve formě instituce, má podobu kalkulace materiálního užítku, zisku, individuálních nákladů a přínosů alternativních strategií. Důraz na interakci mezi jednotkami otevřeného kolektivu je kladen i u metaforického pojmu HRA, který však více zdůrazňuje existenci pravidel těchto interakcí (soupeření jednotek systému) a někdy i nemateriální (politický) charakter soupeřících zájmů. Část metaforických výrazů, zvláště v případě evropské

integrace, byla přisouzena přímo k obecnějšímu metaforickému pojmu ROVNOVÁHA. Šlo zejména o metaforické výrazy vyvolávající představu pestrosti, soupeření či rovnováhy abstraktních idejí, principů a sil spíše než osob (členů otevřeného kolektivu).

Nejvíce metaforických pojmů spadá pod pojem NÁDOBA. Všechny tyto metaforické pojmy zprostředkovávají obraz poměrně kompaktní, jasně ohraničené živé či neživé entity, čímž se odlišují od metafor ROVNOVÁHY. NÁDOBY mohou být buď objektem jednání jiných, nebo mohou jako unitární aktéři samy vyvíjet vnější aktivity. Zmíněné aktivity však nikdy nedosáhnou takové intenzity, aby způsobily změnu podstaty této entity či její rozpohybování, což nám umožňuje oddělit metafory NÁDOBY od metafor POHYBU. Mezi metafory NÁDOBY jsou zařazeny i metaforické pojmy RODINA a KLUB. Přestože jde o kolektivy, jejich vysoká homogenita, ohraničenost, jasná (často velmi přísná) kritéria členství a specifický charakter interakcí členů ospravedlňují jejich zařazení pod obecnou kategorii NÁDOBA. Vnitřní homogenita a vymezení se vůči vnějšku (nečlenům) se v textu projevují užíváním specifických adjektiv, která zároveň zachycují identitu RODINY či KLUBU jako NÁDOB („společenství demokratických států“). Obě metafory jsou si dost podobné, rozdíl je možné hledat hlavně v přísnosti kritérií členství.

Dalším příkladem NÁDOB jsou metafory PROSTOROVÝCH OBJEKTŮ, které nám umožňují uvažovat o cílových oblastech (Evropě či státu) jako o neživém, ohraničeném prostoru, k němuž se lze přibližovat, vstupovat do něj či jej rozšiřovat. V některých metaforických sadách vykrytalizoval PROSTOROVÝ OBJEKT do podoby MĚSTA či DOMU. Metaforický pojem MĚSTO nám zprostředkovává obraz neživého prostoru – objektu lidské činnosti, který může být vnitřně strukturován do bloků nebo rozdělen zdmi. Metafora DOMU zdůrazňuje, že PROSTOROVÉ OBJEKTY jsou často obývány lidmi, jsou jejich vlastním výtvozem (stavbou), která vyžaduje jejich péči (opravy).

Významnou skupinou metafor NÁDOB tvoří metaforické pojmy OSOB. Pro tyto metafory platí vše, co bylo řečeno k obecným vlastnostem NÁDOB, nicméně metafory OSOB nám navíc umožňují uvažovat o Evropě či státu jako o entitách aktivně vykonávajících činnosti (jednání) typické pro myslící a cítící lidské bytosti. Například metafora UČEDNÍKA zprostředkovává obraz

Evropy či české společnosti, která musí čelit budoucnosti a aktivně se vypořádávat s úkoly a problémy, které před ní leží. Přestože budoucnost nabízí šance a příležitosti, jejich naplnění vyžaduje myšlení a aktivní přístup. Na rozdíl od UČEDNÍKA zobrazuje metafora MISIONÁŘE Evropu či stát jako zralou, starší osobu, zdůrazňuje kvality starších lidí: moudrost, toleranci a porozumění. MISIONÁŘ je aktivní, odpovědná osoba, nepovažuje ostatní za jinakost, ale za součást sebe sama, vnímá a chápe jejich potřeby. Pociťuje zodpovědnost za svět, snaží se změnit jej k lepšímu. Metaforický pojem POSTIŽENÉ OSOBY má svoji aktivní i pasivní dimenzi. Na jednu stranu se často hovoří o Evropě či státu jako o pasivních obětech škodlivé aktivity třetích osob. Poškození může být ale i důsledkem aktivní sebepoškozující činnosti samotné osoby, která je ale na druhou stranu nadána schopností sama se vysvobodit z nežádoucího stavu. Poškození se mohou dotýkat jak životního prostředí, ve kterém osoba žije, její tělesné schránky, zmíněná osoba může být ale i poškozená na duši nebo morálně chorá.

V rámci některých sad metaforických pojmů byly identifikovány metafory NÁDOBY, které nebylo možné podřadit pod žádnou z uvedených obecnějších kategorií uzavřeného kolektivu (KLUB, RODINA), PROSTOROVÉHO OBJEKTU ani OSOBY. První z nich je metafora STROJE. Obraz STROJE sice evokuje představu jednoho celku složeného z méně výrazných dílčích částí (kolečka, šroubky) podobně jako obraz RODINY nebo KLUBU, odlišuje se však důrazem na umělý, technokratický a odlidštěný charakter této nádoby. Poslední metaforou NÁDOBY je metaforický pojem MAJETEK, který chápe cílovou oblast jako pasivní objekt vlastnického vztahu třetí osoby.

Vedle ROVNOVÁHY a NÁDOBY je třetí obecnou kategorií metafora POHYBU. Zachycuje cílovou oblast (Evropu, EU, či stát, společnost) buď jako entitu pohybující se prostorem (například nacházející se na cestě), nebo v procesu změny. Skutečnost, že se daná entita nachází v pohybu nebo v procesu změny, je její klíčovou charakteristikou, což ospravedlňuje existenci samostatné kategorie metafor POHYBU, přestože ona entita v pohybu mívá podobu NÁDOBY (například OSOBY kráčející po cestě). V rámci obecnější kategorie POHYB lze v Havlových i Klausových projevech identifikovat šest metaforických pojmů: POHYB

v geografickém slova smyslu a pět metafor pohybu jako kvalitativní změny (TRANSFORMACE, OBNOVA, VZNIK, INOVACE A KONSTRUKCE).

POHYB v užším slova smyslu zachycuje připodobnění cílové oblasti k entitě (osobě, dopravnímu prostředku) pohybující se prostorem. Cílová oblast (například Evropské společenství) je velmi často hybatelem (motorem) tohoto pohybu. Metaforický pojem POHYB v užším slova smyslu zachycuje i procesy změny, které nespádají pod žádnou ze zbývajících metafor: integrační a sjednocující pohyb. Metaforický pojem TRANSFORMACE metaforizuje cílový objekt jako entitu nacházející se v procesu přeměny, který zásadně mění její podstatu. Cílová entita získává novou kvalitu, nicméně změna není tak radikální, abychom mohli mluvit o zániku staré entity a vzniku nové. Metafora OBNOVY sice také přináší kvalitativní změnu, ovšem podle jasně identifikovaného historického vzoru. Cílem této změny není nic jiného než návrat k minulému stavu, obnovení tradic.

Nejradikálnější změnu („pohyb“ v charakteristických vlastnostech cílové oblasti) představuje metafora VZNIKU. Symbolizuje vznik zcela nové entity, který může mít buď podobu zrodu nové živé bytosti (osoby) nebo vzniku, vytvoření či vybudování neživé věci (například stavby). Často bývá zdůrazňováno, že vzniku něčeho nového předcházela zánik starého. Metaforický pojem INOVACE hovoří o cílové oblasti (především o evropské integraci) jako o inovativním projektu, zdůrazňuje jeho originalnost a unikátnost. Poslední metaforou POHYBU je KONSTRUKCE, která metaforizuje cílovou oblast (EU) jako nepřirozený výtvar, sociální konstrukci, která je produktem intelektuálů.

Metaforu STŘEDU jsme pojali poněkud úžeji, než jak to činí Holý (Holy 1994). Zatímco obraz středu jako polohy mezi dvěma vyhraněnými, především ideologickými pozicemi jsme uchopili metaforickým pojmem ROVNOVÁHA, metaforu STŘEDU jsme vyhradili obrazu centra, které může nabývat buď podoby bodu v prostoru, nebo velmi úzké skupiny lidí. STŘED jako centrum nebo těžiště je pevně ukotven, neosciluje mezi krajními principy, ale naopak přitahuje okolní objekty. Příkladem metafory STŘEDU může být křižovatka (uzlový bod), srdce (nejdůležitější bod těla) nebo vesmírné těleso (Slunce), které svojí gravitační silou přitahuje okolní státy. Centrum jednak působí na okolí určitou silou,

jednak do něj vyznačuje svoje hodnoty. Někdy bývá zdůrazňována vzdálenost STŘEDU (například Bruselu, ztotožněného s EU) od objektů (států), na které STŘED působí. Metafora STŘEDU se však může vyskytovat i v podobě úzké skupiny lidí (elit), kteří jsou ve středu dění, cítí se být „první mezi rovnými“ a hybateli Evropy či světa.

Metafora SNU představuje Evropu jako vizi, hodně vzdálený ideál, ke kterému by mělo směřovat naše jednání. Naopak metaforický pojem DĚDICTVÍ obrací pozornost k minulosti. Evropa, stát, respektive hodnoty a tradice, o které se opírá budování stát-
nosti či proces evropské integrace, jsou zpřítomněny v podobě DĚDICTVÍ, o němž je nutné pečovat.

Kvantitativní analýza

Po identifikaci a zařazení všech relevantních metaforických výrazů byl každý metaforický pojem kvantitativně vyhodnocen. Každý dokument byl analyzován s pomocí identifikované sady metaforických pojmů, a to tak, že každý metaforický pojem byl vzhledem k dokumentu klasifikován jednou z následujících vzájemně vylučných kategorií: dominantní, důležitý, použitý, nepoužitý, ambivalentní a odmítnutý. Tato klasifikace se opírá především o četnost výskytu metaforických výrazů vážících se k danému metaforickému pojmu v daném dokumentu. Do klasifikace se však také promítá hodnotové zabarvení, důraz kladený na jednotlivé metaforické výrazy či umístění metaforických výrazů v textu; větší váha byla přikládána výrazům z názvu, zdůrazněných autorem, zopakovaným na závěr projevu či textu.

V rámci každého dokumentu byl identifikován vždy jeden dominantní metaforický pojem a většinou i několik důležitých a použitých metaforických pojmů. Další dvě kategorie mají spíše kvalitativní povahu. Zatímco kategorie odmítnutá vypovídá o tom, že metaforický pojem je používán převážně v negativním smyslu, ambivalentní metaforický pojem se v textu vyskytuje srovnatelně často v podobě pozitivních i negativních výrazů. Metafory s negativní nebo ambivalentní konotací byly ponechány v kategorii odmítnutá, respektive ambivalentní i v případech, kdy by četnost metaforických výrazů naznačovala zařazení metafory do kategorie dominantní nebo důležitá.

Po kategorizaci všech dokumentů následovala agregace na úrovni částí diskurzů V. Havla a V. Klause věnujících se otázkám Evropy a státu. Výsledkem jsou tabulky zachycující relativní frekvenci použití metaforických pojmů v částech diskurzu V. Havla či V. Klause, věnujících se Evropě či státu a společnosti (tabulky 5–16).

ROZDÍLNÉ POHLEDY NA EVROPU

Havlovo „slunce“ a Klausovo „centrum“

Oba politici používají metaforické pojmy dost odlišným způsobem. Na jedné straně lze většinu jejich metaforických výrazů přes veškeré odlišnosti shrnout do čtyř metaforických pojmů: ROVNOVÁHA, NÁDOBA, POHYB a STŘED. Na druhé straně se výskyt těchto metafor v projevech a použité metaforické výrazy u každého z nich podstatně liší.

Pro Havla je jasně nejproblematictější metaforickým pojmem ROVNOVÁHA (tabulka 5). Odmítá tuto metaforu v mnohem větší míře než ostatní. Jde především o metaforické výrazy TRHU, které s sebou nesou instrumentální kalkulující pohled na evropskou integraci. Podobně negativní hodnotu mají metaforické výrazy, které se váží ke HŘE a chápou Evropu jako místo vzájemné soutěže. Naopak v pozitivním smyslu jsou užívány metaforické výrazy, které spojují rovnováhu s pestrostí a různorodostí. To však nic nemění na závěru, že Havlův vztah k metaforickému pojmu ROVNOVÁHA je celkově ambivalentní až odmítavý.

Naopak v Klausově projevu je tentýž metaforický pojem jako jediný ze všech čtyř používán jednoznačně pozitivně (tabulka 8). V případě metafory TRHU se to, co Havel považuje za zavržením hodnou vypočítavost, stává u Klause „spontánním“ a „přirozeným“. HRA je něco, co má jasná pravidla, jichž může každý využít. Metaforické výrazy, které se váží k ROVNOVÁZE, se nevyskytují ani v negativních, ani v ambivalentních souvislostech.

U Havla je naopak jednoznačně pozitivním metaforickým pojmem NÁDOBA. Ať už je EU metaforizována jako MĚSTO, RODINA, UČEDNÍK či MISIONÁŘ, vždy jde o pozitivní souvislosti. Klausův vztah k této metafoře je celkově nejednoznačný. Na jedné straně je mu blízký metaforický pojem KLUBU či UČEDNÍKA, na druhé straně odmítá, že by Evropa byla „majet-

kem“, a zavrhuje vůbec myšlenku Evropy jako uzavřeného celku, který se vymezuje vůči vnějšku.

Havlovi je rovněž blízká představa Evropy jako POHYBU. Kromě obecně příznivého líčení evropské integrace jako procesu se to projevuje rovněž volbou specifických metaforických výrazů, které se váží k TRANSFORMACI a INOVACI. Pozitivní hodnocení TRANSFORMACE sdílí také Klaus, nicméně jinak se staví k metafoře POHYBU buď ambivalentně, nebo odmítavě. Jednoznačně odmítá především metaforické výrazy související s metaforickým pojmem KONSTRUKCE, chápané jako umělý a nepřirozený protiklad TRHU.

Nejlépe však vynikají rozdíly mezi oběma politiky na metaforickém pojmu STŘED. Není metaforického pojmu, který by Klaus vehementněji a jednoznačněji odmítal. STŘED je nepřirozeným „centrem“, které je vzdáleno občanům a ovládané samozvanou elitou evropeistů (tabulka 2). Havel se naopak o pojem STŘED opírá vždy v pozitivních souvislostech a poměrně často, když líčí EU jako gravitační centrum stability či jako slunce vyzařující mír a toleranci (tabulka 1).

Vývoj pohledů na EU

Oba metaforické obrazy EU vykazují velkou stabilitu v čase. Na úrovni hlavních metaforických pojmů nedochází k výraznějším posunům. Přesto lze zaznamenat některé dílčí posuny.

Přestože se Havel konstantně vyhýbá metafoře ROVNOVÁHY, v pozdním období ji přece jenom používá v pozitivním smyslu častěji než počátkem devadesátých let (tabulky 6 a 7). S časem rovněž poněkud slábne role metafor NÁDOBY, což se týká především metaforických pojmů RODINA, MĚSTO a POSTIŽENÁ OSOBA. Naopak roste význam metaforického pojmu MISIONÁŘ. Rovněž poněkud sílí přítomnost metafor POHYB, což souvisí s prudkým nárůstem metafor vystihujících inovativnost integračního procesu, které se stávají nejdůležitější skupinou metafor POHYBU, ač byly počátkem devadesátých let v Havlově diskurzu zmiňovány spíše okrajově. Rovněž poněkud oslabuje metafora STŘEDU, zatímco metafora SNU téměř mizí.

Celkově pozorujeme posílení ROVNOVÁHY na úkor NÁDOBY, mizení SNU a oslabení STŘEDU, což je možno interpretovat jako určité mírné vystřízlivění, o němž rovněž svědčí nepatrný nárůst

negativního vymezení a ambivalence. Ústup SNU a posílení INOVACE však může být důsledkem přítomnosti a realizace dříve vzdálených ideálů. Rovněž můžeme pozorovat preciznější uchopení integrace, které se projevuje také konkrétnějším vymezením podstaty a úkolů EU (INOVACE, MISIONÁŘ). DĚDICTVÍ ve smyslu zátěže přebírá roli, kterou dříve plnila POSTIŽENÁ OSOBA.

Role metafor ROVNOVÁHY sílí i v diskurzu Václava Klause, týká se to zejména metaforického pojmu TRH, který se stává hlavní metaforou ROVNOVÁHY v pozdním období (tabulky 9 a 10). Při bližším pohledu na metaforické výrazy ROVNOVÁHY zjišťujeme, že v pozdějším období posilují metaforické výrazy popisující EU jako konglomerát států na úkor metaforizace Evropy jako rovnováhy mezi protichůdnými principy a ideologiemi. Tento vývoj se odráží i v postoji k metafoře KONSTRUKCE. Zatímco v raném období se ještě Klaus staví v některých případech pozitivně či ambivalentně k tezi, že evropská integrace je výsledkem působení myslitelů, jejich myšlenek a idejí, později tento fakt vnímá jako jednoznačně škodlivý, zřejmě proto, že v této ideové konstrukci Evropy přestává vidět pluralitu. Přitvrzení vůči integraci a odmítnutí KONSTRUKCE může být důsledkem skepse z poznání, že po Maastrichtu nenastal očekávaný posun od přemíry centralizace a regulace směrem k tržnímu a liberálnímu pojetí integrace, že nebyla obnovena rovnováha mezi protichůdnými silami a ideologiemi. Mezi metaforami NÁDOBY, které jako celek slábnou, se nejvýznamnější změny týkají metafory UČEDNÍKA, implikující, že Evropa musí řešit určité úkoly, která v pozdějším období zcela mizí. Obecně mizí z Klausova projevu jakákoliv pozitivní personifikace Evropy. K důležitým posunům dochází u metafor POHYBU, kde se postupně vytrácí pozitivní použití a dále narůstají jejich zmínky pouze v negativních či ambivalentních souvislostech. Tato rostoucí jednoznačnost v podobě naprostého jednoznačného odmítnutí se však nejvýrazněji projevuje na metaforách STŘEDU, které se spolu s metaforami KONSTRUKCE stávají hlavní jinakostí, vůči nimž Klaus vymezuje svůj obraz Evropy.

Nejvýraznějším rysem vývoje Klausova projevu je rostoucí míra negativního chápání EU, kdy autor v rostoucí míře stále častěji zdůrazňuje to, co odmítá, a v klesající míře to, s čím se ztotožňuje. EU tak ztrácí jakoukoliv pozitivní roli, o čemž svědčí i pozdější absence metafory UČEDNÍKA.

ZAKLÁDAJÍ METAFORY SPOLEČNOSTI METAFORY EVROPY?

Havel

Společnost je v Havlově projevu po celé sledované období metaforizována především jako OSOBA (ostatní metafory NÁDOBY jsou okrajové), přičemž většina příslušných metaforických výrazů odkazuje ke třem specifikacím tohoto metaforického pojmu: POSTIŽENÁ, MISIONÁŘ a UČEDNÍK (tabulka 11). Počátkem devadesátých let hraje důležitou roli rovněž OSOBA HLEDAJÍCÍ UZNÁNÍ, která později ztrácí na významu. Z hlediska vývoje metafor OSOBY je však nejzásadnější radikální nárůst významu metafory MISIONÁŘE, doprovázený mírným poklesem významu metafory POSTIŽENÁ OSOBA (tabulky 12 a 13).

Důležitou roli hrají také metafory POHYBU, i když jejich vliv v čase klesá. Tento pokles se týká především metafory OBNOVA, která zcela mizí. Metafory ROVNOVÁHY významnější roli nehrají, a pokud ano, tak především v negativním vymezení. Jejich odmítání s postupem času roste, metafora TRHU se tak v pozdním období stává nejdělanější metaforou vůbec. Podobnou roli negativní jinakosti, vůči níž se Havel vymezuje, byť v o něco menší míře, hraje metafora společnosti jako STROJE.

Výrazným vývojem prochází metafora STŘEDU. Ač jde zpočátku o jednu z nejvýznamnějších metafor Havlova projevu na téma stát a společnost, posléze zcela mizí.

Havlova metaforizace odráží vývoj společnosti. Metafora postižení se týká následků komunismu, které jsou celkem pochopitelně palčivěji pocíťovány počátkem devadesátých let, než je tomu později, jakkoliv přetrvávají. Společnost se těchto následků zbavuje tím, že prochází procesy transformace a obnovy, které jsou opět aktuální především zpočátku. Myšlenka středu, ve smyslu středu Evropy, má dodat potřebné sebevědomí nutné k této transformaci. Hledání uznání se objevuje v souvislosti se vznikem nového státu. Metafora MISIONÁŘE konstruuje stát jako již uznávaný subjekt, který se do určité míry zbavil svých postižení a který by měl pomáhat druhým na základě své dílčí odpovědnosti za svět. Odmítnutím metafor STROJE a TRHU odmítá Havel technokratický a ekonomický pohled na společnost, čímž se implicitně vymezuje vůči svému politickému rivalovi.

Klaus

Klausova metaforizace společnosti se v čase podstatně proměňuje. Počátkem devadesátých let jasně dominují jeho projevu metafory POHYBU, které posléze výrazně slábnou a jsou ve větší míře zpochybňovány (tabulky 15 a 16). Jejich převaha souvisí s tehdejším politickým kontextem – transformace společnosti a rozpad státu. Po roce 2000 přebírají jejich dominantní pozici metafory OSOBY, což můžeme vnímat jako znamení stabilizace oproti předchozímu pohybu.

Posilují zejména metafory UČEDNÍK a OSOBA HLEDAJÍCÍ UZNÁNÍ, u posledně jmenované metafory tak dochází k opačnému posunu ve srovnání s její dynamikou v Havlově projevu. Obojí do značné míry souvisí s evropskou integrací, kdy EU svým otevřením uznává normalitu společnosti a zároveň představuje nové prostředí, kde se stát musí učit novému. Od Havla se však Klaus odlišuje především metaforou MISIONÁŘE, kterou zpočátku používá spíše okrajově a nejednoznačně, ovšem v pozdějším období ji jednoznačně odmítá, a to častěji než ostatní metafory. Tímto způsobem se implicitně vymezuje vůči svému politickému rivalovi.

Zajímavým vývojem prochází rovněž metafora POSTIŽENÉ OSOBY, která zpočátku nehraje důležitější roli, ovšem s postupem času se její použití polarizuje do vyhraněné rozpolcenosti. Srovnatelné směřování k vyhraněné rozpolcenosti můžeme pozorovat i u metafor STŘEDU a DĚDICTVÍ, které nejsou nijak spjaty metaforickými pojmy NÁDOBA či OSOBA. Ovšem s tím rozdílem, že DĚDICTVÍ je pro Klause zpočátku významnou pozitivní metaforou. Tato rozpolcenost není výrazem Klausovy nekonzistence, nýbrž souvisí s odlišnými skutečnostmi, které pokrývají zmíněné metafory. STŘED je schvalován ve smyslu středu Evropy a odmítán ve smyslu elitářského středu, což souvisí s Klausovou kritikou misionářství. V případě DĚDICTVÍ se Klaus konzervativně hlásí k tradici, přičemž odmítá dědictví komunismu.

Podobně jako pro Havla nejsou metafory ROVNOVÁHY pro Klause příliš důležité a s postupem času se k nim staví stále nejednoznačněji a odmítavěji, poněvadž s nimi spojuje oslabující nejednotnost státu. Nárůst negativního použití všech druhů metafor je obecným rysem Klausova projevu o společnosti.

Společnost a Evropa

Vztah mezi metaforami společnosti a metaforami Evropy není jednoznačný. Obecně nelze říci, že by Havel a Klaus při své metaforizaci Evropy vycházeli ze svých metafor společnosti. Na druhou stranu určité spojnice nalezneme, a to zejména v Havlově projevu.

Havlovy úvahy o Evropě se tradičně opírají o domácí analogii, v jejímž důsledku chápe Evropu jako něco, co z domácí společnosti vyrůstá a je domácí společnosti strukturálně podobné. Proto je kvantitativní rozložení metafor mezi metaforickými pojmy ROVNOVÁHA (nejméně důležitá, nejasná, odmítaná), NÁDOBA (dominantní) a POHYB na obou úrovních srovnatelné. Klíčová Havlova metafora společnosti MISIONÁŘ se promítá i do jeho chápání Evropy, a to v podobě evropských metafor MISIONÁŘ a STŘED.

Klaus nechápe Evropu v analogii k domácí společnosti, v jeho perspektivě jde o strukturu jiného druhu. Rozložení metafor mezi pojmy ROVNOVÁHA, NÁDOBA a POHYB je proto v obou případech odlišné. ROVNOVÁHU si volí jako svoji nejoblíbenější metaforu Evropy, na úrovni společnosti je k ní však vlažný a skeptický. Určitou analogii je možné vidět v tom, že Klaus považuje pluralitu či ROVNOVÁHU sil a myšlenek za podstatu nejen domácí společnosti, ale i procesu evropské integrace, a to zejména v prvním období. Naopak NÁDOBA mu je klíčovou metaforou společnosti, ovšem nepřijatelným modelem Evropy. V metaforách POHYBU však nacházíme určité spojnice. Například česká transformace společnosti (pojímáná jako přechod od dirigismu ke svobodě) se podle Klause stává vzorem pro Evropu jako celek. Dílčí metaforické spojení rovněž funguje v oblasti negativního vymezení, když na úrovni společnosti odmítá metaforu MISIONÁŘE (a některé části metafory STŘEDU) a zároveň zavrhuje metaforizaci Evropy jako STŘEDU.

ZAVĚR

Rozbor metafor politického projevu Václava Havla a Václava Klause do značné míry potvrzuje existující představy o vztahu obou politiků k evropské integraci. Potvrzuje známou skutečnost, že Havel se staví příznivě k myšlence evropské federace, zatímco Klaus tuto koncepci tvrdě odmítá. Havel proto často zachycuje

Evropu slovy, jež se váží k metafoře NÁDOBY, zatímco Klaus se k této metafoře staví nejednoznačně a k vymezení Evropy rád používá metaforu ROVNOVÁHY, kterou naopak odmítá Havel. Rovněž se potvrzuje Klausova rostoucí euroskepse, o níž mluví Bugge a která se projevuje nárůstem negativního vymezování EU na úkor pozitivního přístupu.

Na druhou stranu se nepotvrzuje, že by Havel s postupem času ztrácel kritický odstup k evropské integraci, jak naznačuje Bugge. Naopak srovnání Havlova diskurzu o Evropě z posledních let s jeho projevy z počátku devadesátých let svědčí o určitém vystrážlivění, aniž by tím ale byla narušena jeho podpora evropské integraci. Náš závěr se však může lišit od Buggeova také proto, že Bugge časově uzavírá svoji analýzu Havlových postojů v období kolem českého vstupu do EU, zatímco náš výzkum druhého období se věnuje tomu, co následovalo.

Analýza metafor však také dokáže zachytit některé detailnější rysy obou představ o Evropě, které dobře vystihují odlišnosti mezi oběma politiky. Jde například o rozdílné chápání Evropy jako STŘEDU, odkazující ke globálním ambicím Evropanů, které Havel přijímá a Klaus odmítá, či TRHU, zdůrazňující pragmatické aspekty integrace a samostatnost evropských aktérů, k němuž se naopak Klaus staví pozitivně a Havel negativně. Tato analýza rovněž ukazuje některé souvislosti mezi myšlením o státu a myšlením o Evropě. Tato spojnice je silnější u Havla, kterému je blízká myšlenka evropského státu, což mu umožňuje uvažovat o státu a Evropě analogicky. Naopak Klaus se všem analogiím v tomto směru poměrně konzistentně brání. Jedinou výraznou výjimkou je metafora TRANSFORMACE, kde se analogie mezi státem a Evropou objevuje. Lze to vysvětlit klíčovou rolí, kterou projekt ekonomické transformace sehrál v Klausově politickém působení.

Tato studie nabízí pouze velmi úzký výřez ze zkoumané problematiky. Problém českých sporů o evropskou integraci zužuje na rozdíly mezi Václavem Havlem a Václavem Klausem, přičemž tyto rozdíly redukuje na odlišnosti v použití metafor. Přesto považujeme tento postup za obhajitelný. Zúžení na Havla a Klause je obhajitelné z důvodu mimořádného postavení obou politiků v českém politickém diskurzu. Redukce na metafory je odůvodnitelná významnou kognitivní i rétorickou funkcí metafor v našem

myšlení a jednání. Výzkum metafor nám potom podává dobrou představu o mantinelech, v nichž se pohybuje uvažování o daném problému.

Literatura

Bugge, Peter (2003): Czech perceptions of EU membership: Havel vs. Klaus. In: Jacques Rupnik and Jan Zielonka (eds.): The road to the European Union, volume 1, The Czech and Slovak Republics. Manchester: Manchester University Press, s. 180–198.

Drulák, Petr (2001): Tschechien: Streit um Europa. In: Heiner Timmermann (ed.): Eine Verfassung für die Europäische Union. Opladen: Leske + Budrich, s. 257–264.

Drulák, Petr (2006a): Jak na metafory? Několik poznámek k analýze politického diskurzu mezinárodních vztahů. In: Běla Plechanovová (ed., 2006): Evropská unie na počátku 21. století: Reformní procesy a institucionální změny. Praha: Karolinum, s. 41–59.

Drulák, Petr (2006b): Motion, Container and Equilibrium: Metaphors in the Discourse about European Integration. *European Journal of International Relations*, vol. 12(4), s. 499–531.

Fairclough, Norman (1992): *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press, 1992.

Hansen, Lene (2002a): Introduction. In: Lene Hansen and Ole Wæaver (eds.): *European integration and national identity: The challenge of the Nordic states*. London, New York: Routledge, s. 1–19.

Hansen, Lene (2002b): Sustaining sovereignty: the Danish approach to Europe. In: Lene Hansen and Ole Wæaver (eds.): *European integration and national identity: The challenge of the Nordic states*. London, New York: Routledge, s. 50–87.

Holy, Ladislav (1994): Metaphors of the Natural and the Artificial in Czech Political Discourse. *Man*, New Series, 29, 4, s. 809–829.

Macura, Vladimír (1995): *Znamení zrodu. České národní obrození jako kulturní typ*. Praha: H & H.

Mandler, Emanuel (2004): *Oba moji prezidenti: Václav Havel & Václav Klaus*. Praha: Libri.

Novák, Miroslav (2001): *Les querelles tcheques a propos de*

la „societe civile“: entre Vaclav Havel et Vaclav Klaus. *Transitions*, 2001/2, s. 49–62.

Potůček, Martin (2001): Volba společnosti: Havel versus Klaus. In: Ivan M. Havel, Dušan Třeštík e(eds.): Co daly naše země Evropě a lidstvu, III. Praha: 2000ELK, s. 186–196.

Wæaever, Ole (1998): Explaining Europe by Decoding Discourses. In: Wivel, Anders (ed.): Explaining European Integration. Copenhagen: Copenhagen Political Studies Press, s. 100–146.

Wæaever, Ole (2002): Identity, communities and foreign policy: discourse analysis as foreign policy theory. In: Lene Hansen and Ole Wæaever (eds.): European integration and national identity: The challenge of the Nordic states. London, New York: Routledge, s. 20–49.

Dokumenty

Havel, Václav (1990): Projevy. Praha: Vyšehrad.

Klaus, Václav (1995): Dupočítávání do jedné. Praha: Management Press.

Společná politika pro Evropu: Sborník projevů k evropské integraci. Praha: Nadace Konrada Adenauera, 1994.

Československá zahraniční politika: Dokumenty. Praha: Federální ministerstvo zahraničních věcí.

Zahraníční politika České republiky: Dokumenty. Praha: Ministerstvo zahraničních věcí České republiky.

Archív článků a projevů Václava Klause, dostupný na <http://www.klaus.cz>.

Archív článků a projevů Václava Havla, dostupný na <http://www.vaclavhavel.cz>.

Archív článků a projevů prezidenta Václava Havla, dostupný na <http://old.hrad.cz>.

Přílohy

Tabulka 1

Havlový metafory Evropy		
makrostruktura (metaforický pojem)		mikrostruktura (metaforický výraz)
ROVNOVÁHA	ROVNOVÁHA	stabilita („stabilita Evropy“, „balanc institucí“), rozmanitost („pestrý a rozmanitý kontinent“, „členitý celek“, „rozrůzněný kousek světa“)
	TRH	důraz na dohadování („dohadování se o technických věcech, o kvótách, tarifech a výši úroků“, „evropské sjednocování je víc než přerozdělování financí a stanovování kvót“), kalkulaci prospěchu („služba krátkodobému a spočitatelnému prospěchu se proměňuje v dlouhodobou a někdy nenapravitelnou zkázu“), růst („technokratismus – kult nepřetržitého růstu... marxistické podřízení ducha hmotě“)
	HRA	šachová partie („složitá simultánní hra na mnoha šachovnicích najednou“), zápas („kdo se dřív probouje do evropských orgánů“, „vydávat EU za kolbiště, za jakousi arénu býčích zápasů je nepřiměřené“)
NÁDOBA	RODINA	rodina („místo v rodině evropských národů“, „nebýt přívazkem či chudým příbuzným“, „součástí rodiny vyspělých evr. demokracií“), přátelské společenství („Evropa jako přátelské společenství nezávislých národů a demokratických států“), domov („země hledají takřkajíc svůj nový domov“, „Evropa je domovem i pro nás“), klub („ES nelze brát jako jakýsi exkluzivní klub“, „členství v EU“, „byli jsme přizváni do EU“)
	MĚSTO	město („zed' rozděluje Evropu“, „základ budoucí evropské architektury“, projekt „Arkády Evropy“), pevnost („orwellovská supervelmoc, pevnost“), budova („dveře do Evropy“, „klíče k mírové Evropě“, „sousedem rozšířené EU“, „otevřely se dveře“), prostorový objekt („Evropa jako bezpečné místo pro Německo“, „směřování k Evropě“, „návrat do Evropy“, „pokusím se rozhlédnout po dnešní Evropě“)
	POSTIŽENÁ OSOBA	oběť („prokletí naší části Evropy“, „Evropa zamořená kouřem a otrávenou vodou“), sebe sama poškozující („celá Evropa doplatila na úzkoprsost“, „Evropa zaplatila cenu“, „od Unie by to bylo sebevražedné“)
	UČEDNÍK	skládající zkoušky („Evropa je vystavena zkoušce“, „před Evropou stojí některé naléhavé úkoly“, „takových zkoušek je před dnešní Evropou bezpočet“, „pokud se Evropa s něčím bezúspěšně potýká“), čelící budoucnosti („před

NÁDOBA		Evropou se otevírá naděje“, „před E. se otevírají perspektivy“, „náš kontinent má šanci“, učící se, na prahu dospělosti („v jaké míře je dnešní Evropa už schopná a zralá myslet a pracovat jako jeden celek“, „Evropa by se nad těmito věcmi měla zamýšlet“, „rozšíření může obohatit EU o zkušenost roku 1989“, „dnes bychom se mohli učit od Ameriky“)
	MISIONÁŘ	zralý člověk („Evropa zestárla, má mít kvality mnoha starších lidí: moudrost, toleranci a porozumění“, nepřináší války (pacifismus) („Evropa nedává světu války“, „nesmí násilně vyvážet své hodnoty“, „Evropa už nebude dobývat svět“), ale mění svět k lepšímu, inspiruje („Evropě vlastní pocit univerzální odpovědnosti“, „inspirovat jiné a spoluzařít světový řád“, „Evropa musí být v čele reflexe toho, co kdysi světu dala“)
	OSOBA (OSTATNÍ)	vnější lidské atributy („nová Evropa má už své jméno“, „nová tvář Evropy“), dospělý člověk („nepotřebuje ochranu velmocí, protože je schopna se ochránit sama“, „Evropa by ztratila důvod ke strachu“, „nebude-li žít v bezpečí a míru celá Evropa“)
POHYB	POHYB	objekt v pohybu („Evropa pak může vykročit na cestu“, „EU kráčí správným směrem“, „evropská ústava je krok kupředu“, „EU na historické křižovatce“, „Evropská unie si předsevzala dohnat a předejnat Ameriku“), rychlost („náhlé zrychlení evropského času“), hnací síla („Evropské společenství jako hnací motor, praporečník, model budoucnosti“, „avantgarda, hnací síla evropské integrace je představována Evropskými společenstvími“), sjednocovací pohyb („sjednocující se Evropa“, „směřovat k ideálu celoevropské jednoty“, „rodící se politická jednotka Evropy“, „velký nadnárodní útvar, který vznikl, vyvíjí se, prohlubuje a rozšiřuje“, „proces směřující k těsnější spolupráci“)
	TRANSFORMACE	proměna („dřívějším dobám poplatné struktury se musí plynule transformovat nebo zrušit“, „dynamicky se proměňující Evropa“, „evropský projekt se proměňuje“)
	INOVACE	první, inovativní projekt („první pokusy o mírové sjednocení Evropy“, „historicky první pokus Evropy“, „naprosto bezprecedentní historický pohyb“), unikátnost, originalnost („naprosto nový a originální typ soustátí“, „historicky a politicky jde o transformaci ve zcela novou geopolitickou entitu“)

STŘED	těžiště („gravitovat směrem k Evropě“, „vtahovat další země do svého gravitačního pole“, „jeden ze stabilizačních bodů soudobého světa“, „náš světadíl se stává významným kulturním průsečíkem“), zářící těleso – slunce („bude vyzařovat duch porozumění, tolerance a rovnoprávné spolupráce“, „vyzařovat mír a toleranci“, „paprsky tolerance“), místo zrození civilizace („kolébka civilizace“, „civilizace vzešla z evropské půdy“)
SEN	sen („snili jsme o Evropě“, „bez snění o lepší Evropě nikdy lepší Evropu nevybudujeme“), vzdálená vize, ideál („futurologická vize“, „vize sjednocení Evropy“, „kdesi na horizontu je ideál celoevropské konfederace“)
DĚDICTVÍ	společné hodnoty základem integrace („hodnoty jsou společným dědictvím, základem integrace“, „základem je bohatství společně sdílených hodnot a ideálů“), integrace jako dědictví („je třeba navázat na dílo velkých evropských politiků“, „Evropané zdědili projekt spolupráce“, „dědicové tohoto ojedinělého projektu“, „rozšíření představuje konečný rozchod s vizí otců-zakladatelů“)

Tabulka 2

Klausovy metafory Evropy	
makrostruktura (metaforický pojem)	mikrostruktura (metaforický výraz)
ROVNOVÁHA	průsečík působení protichůdných sil („harmonie centralizačních a autonomizačních sil“, „různorodost, která vytváří velmi křehkou rovnováhu“, „harmonie a disharmonie“), mezi dvěma extrémů („Evropa neskončí ani v jednom, ani v druhém extrému“), důraz na národní státy a jejich heterogenitu („aby výchozí jednotkou EU byl národní stát“, „EU je konglomerát států... její heterogenita je velká“)
	hodnocení integrace pomocí ekonomických kategorií („výhody a nevýhody; náklady a výnosy jako kritéria strategie evropské integrace“, „úspory z rozsahu, efekty a náklady integrování“, „bilance nákladů a užitku“), integrace založená na tržní logice („spontánní, přirozený řád a neviditelná ruka, trocha ‚anarchie‘, nikým bezprostředně neřízený a neorganizovaný proces utvoří vnitroevropské vztahy“)
	hra s pravidly („hra s otevřeným hledím a fair pravidly“), ve které jde o vliv a o moc („Česko jako malinká částička, jejíž hlas a vliv bude téměř nulový“)

NÁDOBA	KLUB	EU jako klub (nikoliv však Evropa) („stát se členem EU“, „členská základna“, „členství v evropském kontinentu neexistuje“),
	PROSTOROVÝ OBJEKT	objekt, ke kterému se dá přibližovat, vstupovat do něj („vstup do EU“, „návrat do Evropy“, cesta k Evropě“), u kterého lze uvažovat o geografické expanzi („rozšíření Evropského společenství“, „Evropa nemůže být rozšiřována“) a míře otevřenosti („EU má být otevřená“) či o vztahu k vnějšímu okolí („konkurenceschopnost Evropy je statistickým artefaktem“, „není soutěž kontinentů“)
	MAJETEK	věc („Evropa je velmi reálnou věcí“), která může být vlastněna („Evropu si nikdo nesmí přivlastňovat“, „majitelé evropanství“)
	POSTIŽENÁ OSOBA	tělesně postižená lidská bytost („Sarajevo je opět bolavým místem Evropy“, „paralýza fungování EU“)
	UČEDNÍK	osoba, která řeší úkoly a problémy („nejvlastnější úkol Evropy“, „EU si předsevzala úkol“, „problémy, které musí Evropa vyřešit“)
	HLEDAJÍCÍ UZNÁNÍ	osoba hledající svoji pozici ve světě („přirozená přitažlivost Evropy ... aby si Evropa zasloužila být něčím zvláštní“)
	OSOBA OSTATNÍ	Evropa (EU) vykonávající ostatní lidské činnosti („Evropa propadla představě“, „Evropa se odvrací od demokracie ... EU nepotřebuje ústavu“)
POHYB	POHYB	integrace jako pohyb („integrace je jedním z nekonečných článků permanentního a ambivalentního procesu“, „urychlení[či zbrždění] evropského integračního procesu“), Evropa (EU) jako entita v pohybu („vícerychlostní Evropa“, „EU není pevný bod, ale věc která je v pohybu, která se vyvíjí“, „připojit se k Evropě“, „směrování EU“), sjednocovací pohyb („sjednocující se Evropa“, „proces evropské integrace je rozporuplný“, „nepříznivé trendy a tendence“)
	TRANSFORMACE	analogie mezi transformací české společnosti (a státu) a transformací Evropy („nutnost transformovat EU“, „restrukturalizace a transformace Evropské unie“), integrace jako proces procházející neustálými změnami („evropská integrace prošla obrovskými změnami, evropské instituce se výrazně změnily, proto je legitimní diskutovat o dalších změnách“, „představy ze včerejška mají být přezkoumány“, „ústava je dramatickou změnou“)
	KONSTRUKCE	EU jako produkt sociálního inženýrství, intelektuálů („když levicovní intelektuálové ztratí pozice doma, utečou do nadnárodních institucí“, „konstruktivisté všech barev a vůní“) byrokratů („moc byrokracie, nátlakových skupin, intervencionismus“, „celosvětové nebo celokontinentální

POHYB	KONSTRUKCE	<p>regulování, ambiciózní politické inženýrství a byrokratické zasahování“, „plíživá unifikace ... v režii bruselských byrokratů“), EU jako idea či utopie („ideje se do mez. prostředí promítají s určitým zpožděním“, „myšlenková revoluce 70. a 80. se snad brzy projeví i v institucích ES“, „vize evropanství jako ideologická módní vlna“, „implantace evropské historie do mysli lidí“, „utopické ideologie: socialismus, komunismus a evropeismus“), z EU se stává i aktivně působící síla („EU je věc svazující, respondující, omezující, dirigující, kontrolující a unifikující“, „EU je ve svém působení zároveň osvobozující i omezující silou a faktorem“)</p>
	STŘED	<p>EU „imploduje“ do svého vlastního centra, je ztotožněna se vzdáleným centrem v geografickém a institucionálním smyslu („platby do centra EU“, „nadmárodní instituce jsou příliš nebezpečně vzdáleny od voličů“, „vzdálená federální vláda v Bruselu“, „zvyšování moci jádra“, „vzdálenost občanů od centra v Bruselu se bude zvětšovat“); elitismus jako personifikace středu („samozvaná avantgarda“, „EU je v rukou evropeistů, kteří snídají v Benátkách, obědvají v Dublinu a večeri si dávají ve Stockholmu“, „elitismus a nekontrolovatelnost evropských zákonodárců“, „nadprůměrných výhod ze zavedení eura dosáhnou jen evropsští politikové a úředníci“)</p>

Tabulka 3

Havlový metafory společnosti a státu		
makrostruktura (metaforický pojem)		
mikrostruktura (metaforický výraz)		
ROVNOVÁHA	HRA	důraz na pravidla („není hry, kde není pravidel“), stát (federace) jako dohoda („federace jako smlouva mezi republikami“, „dohody našich dvou národů“, „nekonečné a traumatizující dohadování“), volní akt („smluvně vyjádřená vůle republik“, „stát vznikl z rozhodnutí“)
	TRH	analogie mezi fungováním státu a společnosti a principy účetnictví („zánik státu jako účetní operace“), honbou za růstem a ziskem („bezohlednost skrytá za praporem tvorby zisku“, „kult nepřetržitého růstu, marxistické podřízení ducha hmotě“)
NÁDOBA	DŮM	dům ve špatném stavu, ruína („dům není v dobrém stavu, je zruinovaný, ale je náš“), základy stavby („základní kameny státu“, „mnohými státy to otřásl až v základech“)
	STROJ	stroj („lidé jako šroubky oblundě velkého, rachotícího a páchnoucího stroje“) a technokratická záležitost („politi-

NÁDOBA	STROJ	kové prudce formalistního, scientistického a technokratického zaměření“, „demokracie nespočívá jen v určité struktuře institucí, ale též v duchu, v lidském obsahu“)
	POSTIŽENÁ OSOBA	osoba žijící ve špatném životním prostředí („vpustili jsme plevel devastace do celé naší vlasti“, „žijeme v dusné atmosféře“, „komunismus jako živelná pohroma“, „zkazili jsme si půdu, řeky“), morálně nemocná („mravní úpadek, který postihl naše duše“, „zkažené mravní ovzduší“, „komunismus vypěstoval zlé návyky“, „zhoubné dílo, jež předchozí režim napáchal v našich duších“, „naše schopnost přizpůsobit se poměrům“), postižená na těle („smrt naší předválečné demokracie“, „agonie společného státu“), osvobození se z nežádoucího stavu („naše sebeosvobozovací snahy“, „společnost jako čerstvě amnestovaný vězeň“)
	UČEDNÍK	osoba stojící před zkouškou („státnost prochází zkouškou“, „musíme podstoupit zkoušku“, „úkol jsme si dali sami“, „naše mladá demokracie podstupuje dosud nejtěžší zkoušku“), čelící budoucnosti („perspektivy naší společné republiky“, „před našimi národy se otevírá perspektiva“)
	MISIONÁŘ	stát, který slouží lidem („lidská republika sloužící člověku“, „mravní původ politiky jako služby bližnímu“, „stát není jasnozřivý subjekt, který ví, co život potřebuje“), odpovědnost společnosti („nést odpovědnost za závazky“, „spolupovědnost za Evropu“)
	OSOBA HLEDAJÍCÍ UZNÁNÍ	osoba hledající respekt a důvěru („získat úctu k sobě samým i ostatních národů“, „republika si vybuduje obecný respekt“, „československá demokracie získává důvěru“, „respektovaná evropská demokracie“) či společenské postavení obecně („hledáme své nové, na rovnoprávnosti založené postavení“, „dali jsme Praze autoritu“)
	OSOBA OSTATNÍ	bytost s duší („duše slovenského národa“, „společnost je v určitém duševním rozpoložení“), která jedná jako člověk („národům bývají občas protivní lidé“, „model soužití našich národů“, „národy si vzpomínají“)
POHYB	POHYB	entita v pohybu, na cestě („země jsou na cestě k demokracii“, „národy se vydaly vlastní cestou“, „směrování našeho státu“)
	TRANSFORMACE	proměna státu či společnosti („velká proměna naší země, „proměněný domov“), otevření se („země se otevřela demokratickému světu“), vstup do nové éry („vstup do nové éry našeho státního života“)
	OBNOVA	obnova státu („rozdělení Československa a obnova českého státu“, „budujeme znovu náš stát, ovšem nikoliv

POHYB	OBNOVA	na zelené louce“ „nezačínáme od nuly“), založená na tradicích („měli bychom navázat na tuto naši dobrou tradici“)
	VZNIK	zrod živé bytosti („právě zrozené demokratické Československo“, „stát skutečně vstoupil v život“, „budování federace jako porod“, „porod [nového státu] byl nepoměrně delší“) či budování neživého objektu („budujeme svůj stát ...stát se nově konstituuje“, „vznik ČR“)
	STŘED	centrum, důležitý bod v prostoru („kde se rozuzlují a zauzlují evropské dějiny“, „centrum Evropy“) nebo i křižovatka („byli jsme duchovní křižovatkou Evropy“)

Tabulka 4

Klausovy metafory společnosti a státu		
makrostruktura (metaforický pojem)		
ROVNOVÁHA	ROVNOVÁHA	mikrostruktura (metaforický výraz) vyplyvající z plurality idejí („svobodná společnost, konkurence idejí, kde žádná nemá dominantní postavení“), rovnováha (oscilace) mezi dvěma krajními principy („kyvadlo našeho ideového pohybu“, „delikátní rovnováha, která ideálně existuje mezi svobodou a řádem, je vychýlena“)
	TRŽIŠTĚ	utilitární přístup ke státním institucím („rozhodujícím kritériem pro hodnocení všech možných druhů a forem lidských institucí nebo organizací (společensví, kolektivů) je jejich pozitivní nebo negativní příspěvek k maximalizaci štěstí nebo jiného argumentu funkce užítka jednotlivých členů společensví“)
	HRA	fungování společnosti jako čestná hra podle pravidel („atmosféra čestného soupeření a naslouchání“, „máme za sebou 15 let politického pluralismu a politické soutěže“), s určitými mezemi („překonejme zbytečné animozity našich každodenních politických střetů“)
NÁDOBA	NÁDOBA	svébytný a suverénní celek („musíme existovat jako viditelný, životaschopný a suverénní celek“, „stát je nezpochybnitelný a svébytný celek...nikoliv pouhá administrativní jednotka sjednocující se Evropy“)
	DŮM	objekt se základy („položení základů českého státu ... základy, na nichž můžeme stavět“, „úhelný kámen naší státní a národní existence“, „spolehlivá báze českého státu“)
	POSTIŽENÁ OSOBA	s tragickým osudem („normální a standardní země po půlstoletí nenormálnosti“, „tragické osudy našich národů a našeho státu“, „je potřeba přestat svádět neúspěch na minulost, patříme mezi šťastnější část světa“) nebo s vadami („sklon v dějinách se přikrčit, v naší krvi nikdy

NÁDOBA		nebuďte krev polského šlechtice“, „stát měl své chyby, jak už to u demokratických států bývá“)
	OSOBA HLEDAJÍCÍ UZNÁNÍ	usilující o status a postavení v širším kolektivu („náš národ a naše země získaly mezinárodní uznání a prestiž“, „status uvnitř Evropy“, „jednat s partnery v EU jako rovný s rovným“, „posilovat mezinárodní postavení“)
	UČEDNÍK	osoba řešící problémy a úkoly („náš společný úkol“, „vyrovnali jsme se s úkoly a problémy“, „kladme si vznešené cíle, snad nedosažitelné, ale opravdové“), stojící před rozhodnutím („společnost stála před rozhodnutím“), kteří reflektuje svoji minulou zkušenost („poučit se z minulé zkušenosti ... vyrovnat se s minulostí“)
	MISIONÁŘ	odpovědnost státu (společnosti, národa) vůči „jiným“ – Evropě, světu („česká společnost, český národ mají určité poslání“, „společná odpovědnost Čechů a Slováků“), přináší jim dobré věci („nemusíme za každou cenu něco přinášet (přinášet s velkým P)“, „nezatěžujme se také hledáním našich ‚přínosů‘ evropské a světové civilizaci“)
	OSOBA	stát či společnost vykonávající lidské duševní pochody („sen našeho národa“, „nálady části naší společnosti“, „státy jsou si vědomy nutnosti konsensu“) nebo jiné lidské činnosti („země vládu potřebuje“, „stát stojí o integraci do Evropy“)
POHYB	POHYB	objekt (osoba) v pohybu, na cestě („stojíme na rozcestí“, „udělali jsme velký krok ke svobodě“, „prožíváme cestu kupředu“), dopravní prostředky („je bouře a loď je mezi skalisky“)
	TRANSFORMACE	stát (společnost) se nachází v procesu přeměny („země se nepochybně výrazně proměnila“, „radikální transformace české společnosti“, „překonejme minulost přítomností“), otevřít se („rozkvít, otevření se světu“)
	OBNOVA	obnova (restaurace) do původního stavu („jsme nuceni restaurovat celou zemi“, „obnovuje se česká státnost“, „naše vesnice a města se vracejí ke své původní kráse“), návrat k tradicím („duchovní obroda české společnosti ... návrat ke kořenům a tradicím“, „vracíme se ke kořenům našeho moderního státu“)
	VZNIK	vznik nového („položít znovu základy české státnosti“, „vybudovat plnohodnotný stát“, „začíná existovat samostatný český stát ... zrozená Česká republika“, „vznik samostatného státu ... vytvoření republiky ... zrození republiky“), často poté, co zaniklo staré („rozpadající se federace“, „proces boření a zániku je procesem vytváření“)

STŘED	stát jako střed (srdce) většího celku (těla – Evropy) („ČR se nachází v srdci Evropy“, „nové srdce Evropy“, „Česko je srdce kontinentu, mnohonárodnostní společenství nemůže být bez srdce, srdce nemůže být bez těla“), ale i elitářská enkláva („moderní občanská společnost, nikoliv ostrůvek národovectví, elitářská enkláva“)
DĚICTVÍ	česká státnost jako dědictví („zemi jsme zdědili po předchozích generacích“, „tisíciletá historie české státnosti“, „dar, který musíme střežit, rozvíjet a nedotčený předat dalším generacím“, „země, která se považuje za dědice tradic“), založená na tradicích („opuštěná svatováclavská korouhev“, „nemáme sebemenší právo tradici zlehčovat“), břímě komunismu („dědictví půl století nesvobody a neefektivního hospodaření“, „z minulosti zděděné konflikty“)

Tabulka 5

N = 38		DOMINANTNÍ	DŮLEŽITÁ	POUŽITÁ	ODMÍTNUTÁ	AMBIVALENTNÍ	NEPOUŽITÁ	
ROVNO- VÁHA	ROVNOVÁHA	3	0	13	0	0	84	
	TRH	0	3	0	8	3	87	
	HRA	0	8	0	8	0	84	
NÁDOBA	NÁDOBA	0	3	0	0	0	97	
	RODINA	18	16	18	0	0	47	
	MĚSTO	18	18	8	0	0	55	
	OSOBA	POSTIŽENÁ	8	3	11	0	0	79
		UČEDNÍK	5	13	16	0	0	66
		MISIONÁŘ	5	8	5	0	0	82
		OSTATNÍ	0	8	21	0	0	71
POHYB	POHYB	21	24	16	3	0	37	
	TRANSFORMACE	3	5	5	0	0	87	
	INOVACE	11	11	5	0	0	74	
STŘED		3	8	21	3	0	66	
SEN		3	5	5	0	0	87	
DĚDICTVÍ		3	8	5	3	3	79	

Tabulka 6

Havlový metaforický Evropy (frekvence výskytu v raném období 1990-1993, údaje v %)

N = 20		DOMINANTNÍ	DŮLEŽITÁ	POUŽITÁ	ODMÍTNUTÁ	AMBIVALENTNÍ	NEPOUŽITÁ	
ROVNŮVAHA	ROVNŮVAHA	0	0	15	0	0	85	
	TRH	0	0	0	5	0	95	
	HRA	0	5	0	10	0	85	
NÁDOBA	NÁDOBA	0	0	0	0	0	100	
	RODINA	25	10	25	0	0	40	
	MĚSTO	30	15	5	0	0	50	
	OSOBA	POSTIŽENÁ	10	5	20	0	0	65
		UČEDNÍK	5	15	15	0	0	65
		MISIONÁŘ	0	5	5	0	0	90
OSTATNÍ		0	10	30	0	0	60	
POHYB	POHYB	25	20	15	0	0	40	
	TRANSFORMACE	5	5	10	0	0	80	
	INOVACE	0	0	10	0	0	90	
STŘED		0	15	25	0	0	60	
SEN		5	10	5	0	0	80	
DĚDICTVÍ		0	15	10	0	0	75	

Tabulka 7

N = 18		DOMINANTNÍ	DŮLEŽITÁ	POUŽITÁ	ODMÍTNUTÁ	AMBIVALENTNÍ	NEPOUŽITÁ	
ROVNO- VÁHA	ROVNOVÁHA	6	0	11	0	0	83	
	TRH	0	6	0	11	6	78	
	HRA	0	11	0	6	0	83	
NÁDOBA	NÁDOBA	0	6	0	0	0	94	
	RODINA	11	22	11	0	0	56	
	MĚSTO	6	22	11	0	0	61	
	OSOBA	POSTIŽENÁ	6	0	0	0	0	94
		UČEDNÍK	6	11	17	0	0	67
		MISIONÁŘ	11	11	6	0	0	72
		OSTATNÍ	0	6	11	0	0	83
POHYB	POHYB	17	28	17	6	0	33	
	TRANSFORMACE	0	6	0	0	0	94	
	INOVACE	22	22	0	0	0	56	
STŘED	6	0	17	6	0	72		
SEN	0	0	6	0	0	94		
DĚDICTVÍ	6	0	0	6	6	83		

Tabulka 8

Klausovy metafory Evropy (celková frekvence výskytu, údaje v %)

N = 36		DOMINANTNÍ	DŮLEŽITÁ	POUŽITÁ	ODMÍTNUTÁ	AMBIVALENTNÍ	NEPOUŽITÁ	
ROVNO- VÁHA	ROVNOVÁHA	8	11	11	0	0	69	
	TRH	8	6	17	0	0	69	
	HRA	0	0	6	0	0	94	
NÁDOBA	KLUB	3	11	31	3	0	53	
	PROSTOROVÝ OBJEKT	11	17	19	17	6	31	
	MAJETEK	0	3	0	8	0	89	
	OSOBA	POSTIŽENÁ	3	0	0	6	0	92
		UČEDNÍK	3	6	3	0	0	89
		HLEDAJÍCÍ UZNÁNÍ	0	3	0	0	0	97
OSTATNÍ		6	6	11	3	0	75	
POHYB	POHYB	14	3	11	14	11	47	
	TRANSFORMACE	8	0	8	3	0	81	
	KONSTRUKCE	3	3	0	33	14	47	
STŘED		0	0	3	39	0	58	

Tabulka 9

N = 18		DOMINANTNÍ	DŮLEŽITÁ	POUŽITÁ	ODMÍTNUTÁ	AMBIVALENTNÍ	NEPOUŽITÁ	
ROVNO- VÁHA	ROVNOVÁHA	11	11	11	0	0	67	
	TRH	0	0	22	0	0	78	
	HRA	0	0	6	0	0	94	
NÁDOBA	KLUB	0	11	44	0	0	44	
	PROSTOROVÝ OBJEKT	6	28	17	17	6	28	
	MAJETEK	0	6	0	0	0	94	
	OSOBA	POSTIŽENÁ	6	0	0	0	0	94
		UČEDNÍK	6	11	6	0	0	78
		HLEDAJÍCÍ UZNÁNÍ	0	6	0	0	0	94
		OSTATNÍ	6	6	17	6	0	67
POHYB	POHYB	28	6	6	6	17	39	
	TRANSFORMACE	11	0	17	0	0	72	
	KONSTRUKCE	6	6	0	28	17	44	
STŘED		0	0	6	28	0	67	

Tabulka 10

Klausovy metafory Evropy (frekvence výskytu v pozdním období 2003–2005, údaje v %)

N = 18		DOMINANTNÍ	DŮLEŽITÁ	POUŽITÁ	ODMÍTNUTÁ	AMBIVALENTNÍ	NEPOUŽITÁ	
ROVNŮVAHA	ROVNOVÁHA	6	11	11	0	0	72	
	TRH	17	11	11	0	0	61	
	HRA	0	0	6	0	0	94	
NÁDOBA	KLUB	6	11	17	6	0	61	
	PROSTOROVÝ OBJEKT	17	6	22	17	6	33	
	MAJETEK	0	0	0	17	0	83	
	OSOBA	POSTIŽENÁ	0	0	0	11	0	89
		UČEDNÍK	0	0	0	0	0	100
		HLEDAJÍCÍ UZNÁNÍ	0	0	0	0	0	100
OSTATNÍ		6	6	6	0	0	83	
POHYB	POHYB	0	0	17	22	6	56	
	TRANSFORMACE	6	0	0	6	0	89	
	KONSTRUKCE	0	0	0	39	11	50	
STŘED		0	0	0	50	0	50	

Tabulka 11

N = 31		DOMINANTNÍ	DŮLEŽITÁ	POUŽITÁ	ODMÍTNUTÁ	AMBIVALENTNÍ	NEPOUŽITÁ	
ROVNO- VÁHA	HRA	3	3	3	0	0	90	
	TRH	0	0	0	10	0	90	
	DŮM	3	0	10	0	0	87	
NÁDOBA	OSOBA	POSTIŽENÁ	29	19	6	3	10	32
		UČEDNÍK	6	26	10	0	0	58
		MISIONÁŘ	19	13	6	0	3	58
		HLEDAJÍCÍ UZNÁNÍ	3	16	6	0	0	74
		OSTATNÍ	3	10	19	0	0	68
	STROJ	0	0	0	6	0	94	
POHYB	POHYB	6	6	6	0	0	81	
	TRANSFORMACE	0	13	10	0	0	77	
	OBNOVA	3	6	0	0	0	90	
	VZNIK	13	6	19	0	0	61	
STŘED		6	6	13	0	0	74	

Tabulka 12

Havlový metaforický slovník společnosti a státu (frekvence výskytu v raném období 1990–1993, údaje v %)

N = 21		DOMINANTNÍ	DŮLEŽITÁ	POUŽITÁ	ODMÍTNUTÁ	AMBIVALENTNÍ	NEPOUŽITÁ	
ROVNŮVAHA	HRA	5	5	5	0	0	86	
	TRH	0	0	0	5	0	95	
	DŮM	5	0	10	0	0	86	
NÁDOBA	OSOBA	POSTIŽENÁ	33	19	10	5	10	24
		UČEDNÍK	5	29	10	0	0	57
		MISIONÁŘ	5	14	10	0	5	67
		HLEDAJÍCÍ UZNÁNÍ	5	19	10	0	0	67
		OSTATNÍ	5	14	19	0	0	62
	STROJ	0	0	0	5	0	95	
POHYB	POHYB	10	10	5	0	0	76	
	TRANSFORMACE	0	10	14	0	0	76	
	OBNOVA	5	10	0	0	0	86	
	VZNIK	14	10	24	0	0	52	
STŘED		10	10	19	0	0	62	

Tabulka 13

N = 10		DOMINANTNÍ	DŮLEŽITÁ	POUŽITÁ	ODMÍTNUTÁ	AMBIVALENTNÍ	NEPOUŽITÁ	
ROVNO- VÁHA	HRA	0	0	0	0	0	100	
	TRH	0	0	0	20	0	80	
	DŮM	0	0	10	0	0	90	
NÁDOBA	OSOBA	POSTIŽENÁ	20	20	0	0	10	50
		UČEDNÍK	10	20	10	0	0	60
		MISIONÁŘ	50	10	0	0	0	40
		HLEDAJÍCÍ UZNÁNÍ	0	10	0	0	0	90
		OSTATNÍ	0	0	20	0	0	80
	STROJ	0	0	0	10	0	90	
POHYB	POHYB	0	0	10	0	0	90	
	TRANSFORMACE	0	20	0	0	0	80	
	OBNOVA	0	0	0	0	0	100	
	VZNIK	10	0	10	0	0	80	
STŘED		0	0	0	0	0	100	

Tabulka 14

N = 30		DOMINANTNÍ	DŮLEŽITÁ	POUŽITÁ	ODMÍTNUTÁ	AMBIVALENTNÍ	NEPOUŽITÁ	
ROVNŮVAHA	ROVNOVÁHA	7	3	3	0	0	87	
	TRŽIŠTĚ	3	0	0	3	0	93	
	HRA	0	3	10	0	3	83	
NÁDOBA	NÁDOBA	0	0	10	0	3	87	
	OSOBA	POSTIŽENÁ	3	0	3	3	0	90
		HLEDAJÍCÍ UZNÁNÍ	3	10	13	0	3	70
		UČEDNÍK	7	20	20	0	0	53
		MISIONÁŘ	0	3	3	10	0	83
		OSTATNÍ	7	7	0	0	0	87
	DŮM	0	7	3	0	0	90	
POHYB	POHYB	13	10	7	0	0	70	
	TRANSFORMACE	7	17	7	3	0	67	
	OBNOVA	7	20	0	0	0	73	
	VZNIK	10	17	10	0	3	60	
STŘED		10	0	0	3	0	87	
DĚDICTVÍ		7	17	3	7	0	67	

Tabulka 15

N = 19		DOMINANTNÍ	DŮLEŽITÁ	POUŽITÁ	ODMÍTNUTÁ	AMBIVALENTNÍ	NEPOUŽITÁ	
ROVNO- VÁHA	ROVNOVÁHA	11	5	0	0	0	84	
	TRŽIŠTĚ	5	0	0	0	0	95	
	HRA	0	5	5	0	0	89	
NÁDOBA	NÁDOBA	0	0	16	0	0	84	
	OSOBA	POSTIŽENÁ	0	0	5	0	0	95
		HLEDAJÍCÍ UZNÁNÍ	0	0	11	0	5	84
		UČEDNÍK	5	21	16	0	0	58
		MISIONÁŘ	0	5	5	5	0	84
		OSTATNÍ	11	11	0	0	0	79
DŮM	0	5	5	0	0	89		
POHYB	POHYB	21	16	5	0	0	58	
	TRANSFORMACE	11	21	5	0	0	63	
	OBNOVA	11	21	0	0	0	68	
	VZNIK	5	21	11	0	5	58	
STŘED		5	0	0	0	0	95	
DĚDICTVÍ		5	21	0	0	0	74	

Tabulka 16

Klausovy metafory společnosti a státu (frekvence výskytu v raném období 2003–2005, údaje v %)

N = 11		DOMINANTNÍ	DŮLEŽITÁ	POUŽITÁ	ODMÍTNUTÁ	AMBIVALENTNÍ	NEPOUŽITÁ	
ROVN- VÁHA	ROVNOVÁHA	0	0	9	0	0	91	
	TRŽIŠTĚ	0	0	0	9	0	91	
	HRA	0	0	18	0	9	73	
NÁDOBA	NÁDOBA	0	0	0	0	9	91	
	OSOBA	POSTIŽENÁ	9	0	0	9	0	82
		HLEDAJÍCÍ UZNÁNÍ	9	27	18	0	0	45
		UČEDNÍK	9	18	27	0	0	45
		MISIONÁŘ	0	0	0	18	0	82
		OSTATNÍ	0	0	0	0	0	100
DŮM	0	9	0	0	0	91		
POHYB	POHYB	0	0	9	0	0	91	
	TRANSFORMACE	0	9	9	9	0	73	
	OBNOVA	0	18	0	0	0	82	
	VZNIK	18	9	9	0	0	64	
STŘED		18	0	0	9	0	73	
DĚDICTVÍ		9	9	9	18	0	55	

- ¹ Tento výzkum vznikl za podpory výzkumného záměru Ústavu mezinárodních vztahů „Česká republika v mezinárodní politice“ (MZV4854605401) a grantového projektu „Postavení hlavy státu v parlamentních a poloprezidentských režimech: Česká republika v komparativní perspektivě“ (GA ČR 407/04/1151).
- ² Metaforické pojmy budou nadále vyznačovány VELKÝMI PÍSMENY.